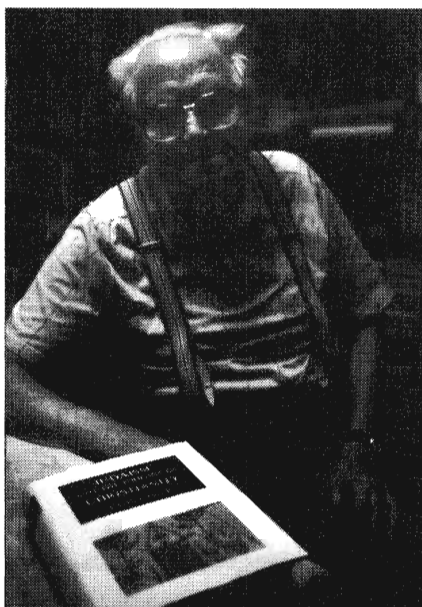

David Flusser:
A szeretet forradalmára

Kőbányai János interjúja

1917 szeptemberében sorsdöntő, az egész világra kiható forradalmi időkben születtem Bécsben. Szüleim Csehországból érkeztek ide, ahol apám vasúti mérnökként dolgozott. Hivatásából adódóan gyakran költöztünk Csehország városaiba. Prágában tanultam klasszika-filológiát; csehül. Szüleimmel is csehül beszéltünk.

1939 novemberében érkeztem ide, Izraelbe,

az akkori Palesztinába, közvetlenül Lengyelország megszállása után. Cionista barátaim hívására jöttem, akik úgy vélték, hogy görög- és latintudásomat majd hasznosíthatom Palesztinában. Itt tovább tanultam klasszika-filológiát, zsidó történelmet és világtörténelmet. 1947-ben már master fokozattal tértem vissza - palesztinként - Prágába. Nem azért mentem, hogy

ott maradjak, de szerettem volna meglátogatni a szüleimet, és voltak egyéb tudományos okaim is. Három évig maradtam, és abban a szerencsében lehetett részem, hogy tanúként végignézhettem a kommunista álforradalmat. Két héttel munkám befejezése után visszatértem Palesztinába. 1955-ben nősültem meg, és ugyanabban az évben kezdtem Gershom Sholem invitálására korai kereszténységet és görög vallást tanítani az egyetemen. Első fiamat Johannannak neveztem, Keresztelő János után, aki az utolsó, „igazolt” zsidó volt, aki zsidó maradhatott anélkül, hogy kereszténnyé kellett volna válnia. Befejeztem doktori értekezésemet az antik görög szövegek héber fordításairól. 1968-ban megjelentettem kis könyvemet Jézusról. A judaizmus és kereszténység összefüggéseiről szóló más könyveimmel együtt ennek a munkának a révén híres lettem, és nagyra tartották munkámat, még sok neves kollégám is, ami pedig ritkaság a „szakmában”. Részt vettem a holt-tengeri tekercsek felfedezésében és feldolgozásában, így e téma szakértőjének is tekintenek. 1980-ban megválasztottak az Izraeli Akadémia tagjának, és nem emlékszem, melyik évben kaptam meg az Izrael-díjat. Másoknak sajnos szegényen kell meghalniuk vagy öngyilkosságot elkövetniük, hogy híressé váljanak. Akik csak egy rövid ideig híresek, azoknak pedig igyekezniük kell műveik kiadásával, amíg ismerik őket ezen az árnyékvilágon. „Minden mulandó...”, ahogy a Kohelet is mondja.

Asszimiláns családból származom, akiknek volt valami tudásuk a judaizmusról, de nagyon kevéske. Én eredendően hithű zsidó voltam anélkül, hogy tisztában lettem volna azzal, mit is jelent ez a gyakorlatban. Nem is ismertem senkit, aki példát mutatott volna; környezetemben a rabbi sem tartott be semmit. Magamtól hátróztam el, hogy betartom a zsidó törvényeket, s ez az életmód később meg is hozta a maga gyümölcsét. Rájöttem, hogy a második templom korabeli és az azt követő zsidó vallás a temp-

lom pusztulásáig semmiképpen nem egyezett meg a bibliai, tehát az ószövetségi vallással. Általánosan elterjedt az a nézet, hogy ez az időszak speciális üzenet volt: Jézus előtörténete, ami később a korai kereszténység tradíciójává vált. Erről írtam egy tanulmányt *New Sensitivity in Judaism and the Christian Message* (Új érzékenység a judaizmusban és a keresztény üzenet) címmel, ami nem teljesen az én ötletem volt, de ezért jöttem a Szentföldre, hogy ezt tanulmányozzam és ezen dolgozzam; zsidó háttérrel, zsidó életmódot folytatva. Már Prágában felfedeztem, hogy ez a periódus nagyon fontos a judaizmus és Jézus megértéséhez.

Jézus és a kereszténység már gyermekkorom óta izgatott. Nekem soha semmi problémát nem jelentett Jézus zsidósága, mint ahogy sok zsidónak viszont igen. Masaryk Csehországában volt egy humanista időszak, amikor nem lehetett tapasztalni semmiféle problémát a keresztények és zsidók között. Tudom, hogy ez más országokban szinte hihetetlen, de nálunk ez így volt. Hatévestől tizenhat éves koromig egy kis cseh városban éltünk, egy központi katolikus zarándokhelyen, Příbramban, ahol megismerkedtem a katolicizmussal, s ahová a püspök minden évben eljött, hogy megkoronázza Máriát, a Fekete Madonnát. Mély benyomást gyakorolt rám, hogy Jézust zsidónak fogadták el, még ha gyermekként nem voltam is túlságosan tanult, sem a kereszténységben, sem a judaizmusban. Húsvétkor szomorú voltam, mert megölték ezt a zsidót. A gyertyás körmenet után, amikor - hitük szerint - Jézus feltámadt, láttam, hogy mindez nem volt hiábavaló. Tehát a gyermekkoromat sikerült antiszemita élmények nélkül leélnem, igaz persze, hogy mindig a zsidók figyeltek oda legkésőbb az antiszemita megnyilvánulásokra.

Amikor Prágában az egyetemen tanultam a YMCA-ben (Keresztény Ifjak Egyesületében), megismerkedtem egy emberrel, aki a Cseh testvérek egyházához tartozott - ez egy olyan szekta,

amely a korábbi protestáns tradíció XIX. századi felelevenítésén alapul, aki valószínűleg zsidó származású volt (amit nem említett ugyan, de ő maga eltűnt a holocaust során), és aki bevezetett engem a kereszténység mélyebb rétegeibe. Ő ismertetett meg Jézus különleges természetével. Az ő csoportja és más keresztények együtt Hitler előtt egy különleges csoporthoz tartoztak, akiket vallásos szocialistáknak is neveztek. Ennek a mozgalomnak a feje a svájci Leonard Ragaz volt. A mozgalom összetűzésbe került a protestáns establishmenttel, mert Ragaz egyetemi tanár korában azt tanította, hogy egy szociális érzelmű ember jobb keresztény lehet, mint aki a hivatalos egyház tagja. És mert erőteljesen Hitler-ellenes volt, ebben a furcsa svájci semlegességben sem tudott komolyabb befolyásra szert tenni. Protestáns barátaim írtak neki, mikor Hitler megjelent a színen, hogy segítsen nekem a menekülésben, de azt válaszolta, hogy saját fiának sem tud segíteni.

Az első dolog, amit cseh lelkész barátomtól tanultam, Buber neve volt. Azt mondta róla, hogy Buber bármelyik templomban tarthatna „szent beszédet”. Később jó barátok lettünk Bubernál, aki a szomszéd utcában lakott. Egyszer azt írta unokájának - amikor én még nemhogy híres nem voltam, de úgy is véltem, hogy nincs jövőm - hogy figyeljen rám, mert nagy jövő áll előttem. Nagyon jó barátságba kerültünk. Később hosszú előszót írtam *Zwei Glaubensweise* (A hit két útja) című könyvéhez.

Már prágai életemben kezdett el foglalkoztatni Jézus mint a szociális béke hirdetője. Világossá vált számomra, hogy sok mindent tudhatunk Jézusról, és azt is tudom, hogy sokan miért nem akarnak tudni Jézusról: épp ezekért a szociális követelményeiért, valamint azért, mert kényelmetlen tudomásul venni, hogy Jézus a saját kora judaizmusán akart változtatni. Jézus zsidó volt, és nem akarta lerombolni a judaizmust.

Nehéz volt ezt az álláspontot képviselni: még Bubernak sem engedték meg, hogy vallást ta-

nítson az egyetemen Izraelben, ezért tanított vallásszociológiát. Klausnernak, aki életrajzot írt Jézusról, aki jobboldali revizionista volt, és bizonyára nem értette Jézus szociális, pacifista megközelítését, még neki sem nyomják újra a könyvét. Én sem fordítom le héberre vagy adom ki a Jézus-könyvemet, mert nem tudom, milyen fogadtatásban lenne része ebben az újklerikális atmoszférában. Valamint azért sem, mert a zsidók sokkal több jegyzetet akarnak, hogy lássák, milyen nagy tudós vagyok, és én nem vagyok hajlandó jegyzeteket fabrikálni oda, ahová nem szükséges.

Eddigi professzori működésem a Héber Egyetemen, ahol most is két szemináriumot tartok az Újszövetség zsidó hátteréről, a mai napig nem váltott ki komoly vagy komolytalan ellenkezést a zsidók részéről. Furcsa, de így van. Persze nemcsak zsidók jönnek és jöttek hozzám tanulni. Amikor közös kurzusokat tartottam több évfolyam részére, az egész előadóterem tele volt. Azután abbahagyták az egyetemen az alap-kurzusokat. De ma is jönnek hozzám tanulni ortodox és nem ortodox zsidók. Bizonyára azért, mert feltételezik, hogy zsidó létemre keresztény szakértő vagyok - ami nem igaz, de ne terjessze -, hiszen csak i. sz. 250-ig számítok szakértőnek, de a zsidók nem igazán érzékelik a különbséget. Most foglalkozom a későbbi kereszténységgel is, de általában a kereszténység előtti időkről kérdeznak, hogy honnan eredt a kereszténység. Tehát az ortodox zsidók nem ellenzik tanításomat, ha nem sértem meg őket, és nem gyakorlok kritikát a judaizmus felett. Így nemcsak az előadóteremben, de a zsinagógákban is kérdeznak a kereszténységről. Azután vagy tudok válaszolni, vagy nem. Egyszer igazán szégyelltem magam, amikor valaki kérdezett tőlem valamit bizonyos magyar szerzetesek itteni szerepéről a második világháború előtt, és én természetesen nem tudtam válaszolni. Másrészt, a keresztény diákok nemcsak hogy olvassák írásaimat, ha-

nem jönnek is a kérdéseikkel. Kérés nélkül kapok könyveket, amelyek nemigen érdekelnek. Kaptam például egy könyvet Vojtila, a mostani pápa zsidó barátjától. Épp ma hallottam, hogy a pápa Prágát is felkereste, s bocsánatkérésre szólította fel a cseh protestánsokat a háromszáz éve történt atrocitások miatt. Olvastam valahol, hogy a bosszúállás zsidó Istene elvesztette fogait, és nagyon rendes lett. Volt ezzel kapcsolatban egy élményem Madridban. Beszélék spanyolul, és én voltam az első meg nem keresztelt zsidó, aki a Salamancai Egyetemen előadást tarthatott. Valaki megkérdezte tőlem mi a felebaráti szeretet szerepe a zsidók vallásában? Erre visszakérdeztem: „ha ez olyan fontos kérdés a kereszténység számára, miért nem fedezték fel a fontosságát, és miért gyengül az egyház napról napra?” Erre nem válaszolt semmit, csak később - egy apáca biztatására - elrebegette: „nostra culpa, nostra maxima culpa” - szgyelljük magunkat, bűnösök vagyunk.

Ez a kérdés már formálódott a Jézus korabeli judaizmusban is, noha Jézus úgy halt meg, hogy a legjobbakat gondolta a judaizmusról. Voltak mások is az ő korában, akik ezt a kérdést feszegették, s akikről nem tudunk annyit, mint az ő működéséről, Hillél vagy Rabbi Johannan ben Zakkai például, akiktől nem maradt fenn annyi anyag, Jézus maga is idézte Hillélt, tehát már a második templom korában megvoltak a kereszténység új érzékenységének és humanizmusának alapjai.

Láttam a görög kultúra nagy teljesítményét, aminek semmi köze a klasszicizmushoz: sokkal több, gazdagabb, mint az imitációi Párizsban, Londonban és szerte a világban. Amint tudja, a görögök fedezték fel a pesszimizmust. Amikor idejöttem két klasszika-filológia tanárom volt. Az egyik nem szeretett. Ez a tanár egy német tudós diákja volt, akinek a nevét nem ismerheti. Ez a tudós Nietzsche-ellenes volt. Tragikus helyzet. A másik professzoromat Hans Levinek hívták, egy másik német klasszika-fi-

lológiai irányzathoz tartozott, és Nietzsche tanítványi köréből kerültek ki a barátai. Azonnal megbarátkoztunk. Segített nekem a nehéz években, s azt akarta, hogy zsidó hellenisztikus irodalmat tanítsak, de sajnos 1945-ben hirtelen meghalt. Akkor már ismertem Sholemet és Hans Jonast, aki egy nagy művet írt a gnosztikusokról németül és angolul. Később, a háború után felelevenítettem ezt a barátságot, és az USA-ban is találkoztam vele. Ekkor a középkori zsidó történelem egy professzorának tanítványa lettem, aki a második templom időszakával is foglalkozott, és rajta és Sholemen keresztül, akinek már 1942 óta tanítványa voltam, egy kis tudóscsoport baráti köréhez tartoztam. Sholem Polotzki - korának legnagyobb nyelvésze, a Nagy Enciklopédiában a manicheizmusról írt - és később Levi és Hans Jonas egy kört alkotott. Akkorra már publikáltam egy anyagot egy középkori krónikáról, mely Josephust idézte, és az volt a feladatomban, hogy az eredetit megtaláljam. Ezért is tértem vissza Prágába a háború után. Ha már ott voltam, megkérdeztek, vállalnék-e tanítást az újonnan alapított vallástörténeti fakultáson. Addig csak az Enciklopédia Hebraicába írtam, de hozzánöttem a feladathoz. Ekkor találkoztam későbbi feleségemmel. Végre egy ember, aki nem tud görögül vagy latinul, és - tévesen - azt gondoltam, nincs kapcsolata a Héber Egyetemmel. De két hét múlva rájöttem, hogy Hugo Smuel Bergman professzor feleségének az unokatestvére, aki Kafka barátja volt. Ez a feleség pedig azelőtt Sholem első felesége volt. Bergman is Csehországból származott, és abban a kisvárosban nőtt fel, ahol én vakációztam. Az első emigránsok között volt Palesztinában 1924-ben, sok héber nyelvű filozófiai könyvet írt, és ő alapozta meg az eret izraeli filozófiaoktatást. 1955-ben meghívtak a Héber Egyetemre, tehát visszatértem. Sajnos nem tudtam megvalósítani azt a vágyamat, hogy alapítsak egy helyet, ahol a kereszténység zsidó hátteréről taníthatok. Nem tudom, miért

történt így, de nem vagyok csalódott, hiszen itt keresztények és zsidók eltanulhatták ezt tőlem. Ha nem jönnek hozzám a vallástörténeti fakultásról, nem érdekel. De az egész világon hatott a munkám ezen a téren. A diákok a világ minden részéről érkeznek hozzám. Azonban most is úgy gondolom, lennie kellene itt Jeruzsálemben, egy ilyen központnak.

Visszatérve a Jézusomhoz: szerettem a Rowohlt tudományos, ismeretterjesztő sorozatát. Láttam, hogy ott senki sem akart Jézusról írni. Említettem egy német professzornak - Gollwitzernek hívták, - aki szimpatizált a judaizmussal, és kapcsolatban állt a progresszív diákokkal 1968-ban, hogy ha más nem hajlandó, majd én írok Jézusról. A Rowohlt hálásan kapott az ajánlatomon, mert egy német sem mert róla írni. Nem azért, mintha féltek volna az egyházaktól, hanem mert azt hitték, semmit sem lehet írni Jézusról, mert nem tudunk róla semmit. Klasszikus tanulmányaimból tudom, hogyan kell a forrásokat kezelni, amit a teológusok nem tudnak. Ezért kidolgoztam egy módszert az evangéliumok vizsgálatára, hogy többet meríthessünk a Jézusról való tudásból. Ez bonyolult munka, mert ismerni kell az újszövetségi görögöt, a görög filozófiát, és Jézus korának héber és arámi kultúráját a rabbinikus forrásokkal együtt. Néha szavakat kell elemezni, mert egy szó megváltoztathat egy egész koncepciót. Jézusról szóló könyvem írása közben sok mindent tanultam magam is; hogyan kell megközelíteni az evangéliumokat, hogy kell rekonstruálni a tényanyagot, amit Jézusról tudhatunk. Ez nem is olyan nehéz, mert ha kész vagy elfogadni Jézust annak, aki volt: nem radikális forradalmárnak, aki pusztítani akart, de olyanak, aki a szeretet forradalmát akarta megvalósítani, akkor megtalálhatod, akit kerestél. Sokat köszönhetek a Cseh testvéreknek, akiket jobban érdekelt a korai egyház, mint a kereszténység további szakaszai.

A holt-tengeri tekercecsekről most adtam ki egy könyvet Svájcban. Tudom, hogy sok fan-

tasztikus teória terjedt el ezekről a leletekről, de sajnos az én teóriáim nem olyan fantasztikusak, és ezért nem kedvezőek a jövőre nézve. Ugyanis az egyház semmit sem rejtett el belőlük. Jómagam sem értem hozzájuk egy ideig, mert el-elzárták előlünk a dicsőséges Husszein király idejében, és egy zsidó sem férhetett hozzájuk, izraeli pedig végképp nem. Lehetetlen volt publikálatlan dolgokhoz hozzáférni. Emlékszem, egyszer el akartam olvasni egy apokrif részét a hatnapos háború idején, és már akkor bevezették ezt a numerus clausust ebben az ügyben. A tekercecseket elosztották keresztény, főleg katolikus tudósok között, akik már megkapták a copy rightot ezekre a tekercecsekre. Ezért meg volt tiltva például Jigal Jadinnak is a kutatás, nehogy összetűzésbe kerüljünk mi, izraeliek a nemzetközi tudóstársadalommal, - ahogy nekünk ezt a furcsa eljárást magyarázták. Tehát mi sem láthatuk, noha nagyon jó kapcsolatban voltam a szerencsés kiválasztottakkal, de mindhiába. Nemcsak a tekercecsek tartalma miatt, de azért is nőtt a misztikus homály, mert a szövegeket nem lehetett egységesen kezelni, mivel több tudós között osztották el őket. Azt terjesztették el, hogy olyan anyagot tartalmaznak, amelyek bebizonyítanak, hogy a kereszténység nem igaz. 1950-ben, azt hiszem, egy zsidó tudós, elhatározta, hogy a tekercecsek keresztényektől származnak. Ez az elmélet nagyon népszerű lett. Elhintették a mesét, hogy a tekercecsekben olyan anyag van, ami kártékony lehet a kereszténységre. Ez persze ostobaság, mert a kereszténységet semmi sem pusztíthatja el.

Később a nem zsidó tudósok kiadtak néhány iratot, kommentár nélkül, azután elhatározták, hogy kommentárokkal látják el őket, ami nagyon nehéz volt, mert bonyolult volt számukra a fragmentumokat megérteni. Végül a tekercecsek kutatásából kizárt tudósok, közöttük zsidók nyomására és a Strugnellel kialakult vita hatására - akivel szívélyes volt a viszonyom, noha nem kedvelte sem a judaizmust,

sem a zsidókat, de ez mit sem változtatott jó kapcsolatunkon -, amikor megbolondult, elhátározta, hogy megtörik ezt a tilalmat, és mások is hozzáférhetnek a tekercsekhez.

Jézusra hatással volt ez a qumráni közösség. Írtam erről is a Jézus-könyvemben. Az úgynevezett boldogmondások vagy Máté 5 rész, első 3 verse irodalmi kapcsolatban van Qumránnal, de főként a rabbinikus judaizmussal, s nem szektás zsidókkal. Hosszú kutatás során arra is rájöttem, hogy vannak más indirekt hatások is a kereszténységben Pálnál és különféle szektáknál. Ezért a holt-tengeri tekercsek olyan fontos dokumentumok, amelyek elősegítik Jézus megértését még akkor is, ha ő maga a rabbinusi judaizmushoz sokkal közelebb állt, és csak keveset vett át Qumrántól, azt is Keresztelő Jánoson keresztül. A keresztelés teológiája Jézusnál megegyezik Keresztelő János keresztelési teológiájával, aki a holt-tengeri tekercsek teológiáját alkalmazta, és ezt fogadta el a kereszténység is, némi változtatással. A legfontosabb azonban a szociális gondolat, amelyet Jézus Keresztelő Jánoson keresztül fogadott el, s ebben nem követte a rabbinikus judaizmus tanítását. Ennek a kérdésnek külön szenteltem egy könyvet, Svájcban jelent meg 1994-ben, németül: *Das Essenische Abendteuert* (Az esszenusi kaland) címmel.

De ennél Jézus zsidósága sokkal érdekesebb. Egy mennonita barátom azt írta Jézus-könyvem mennonita kiadásában, hogy a különbség Flusser és mások között, akik a „zsidó hátről” beszélnek az, hogy Flusser azt mondja, Jézus zsidó volt. De mi ebben az új? Talán Kanadában ez újdonság, noha már Luther is tudta, hogy Jézus zsidó volt. Ami az igazán érdekes: hogyan lesz egy hithű zsidó egy nem zsidó vallás alapítója?

Jézus korában a judaizmust sok más gondolat is átjárta. Nemcsak antiszemiták léteztek, hanem olyanok is, akik szimpatizáltak a judaizmussal, és maguk is prozeliták lettek. Hasonló konfliktusokkal terhes korszakát él-

te az emberi civilizáció, mint most. Ebben az összefüggésben kell látni az előkészületeket a kereszténység világvallássá válásához. A judaizmus nagysága abban áll, hogy világvallássá válhatott volna, de ellenállt ennek a kísértésnek, mert nem egyezett meg természetével. Ez az ellentmondás végighúzódik az új vallás kialakulása és megszilárdulása időszakán. Ha fel akarsz építeni egy nem zsidó, de judaizmusra támaszkodó vallást, ki kell élezni azokat az ellentmondásokat, ahol feszültség van az új vallás és a judaizmus között. Történelmi szükségszerűség volt, hogy a nem zsidókat felszabadítsák a zsidó életforma, azaz: a haláha törvényei alól. Meg kellett magyarázni a zsidóknak, miért nem helyes nekik zsidóként élni. A korai kereszténység még azt mondta: a nem zsidóknak nem kell zsidóként élni, a zsidóknak pedig igen. Hogyan lehet ilyen felemás módon élni? Tehát a történelem szelleme lehetőséget adott a zsidó kötelességek megtagadására. Ezt Pál fejtette ki először, azzal az indoklással, hogy a törvény követése az emberből rabszolgát csinál. A nem zsidó keresztényeknek lehetőségük nyílt a zsidók fölé kerekedni azzal az ürüggyel, hogy ők zsidóbbak a zsidóknál: tehát jobbak (de ismerős lélektani jelenség ez ma is!), mert elfogadták Jézus messiási mivoltát Istenfiúsága jegyében. Így a keresztények mindig előnyben voltak a zsidókkal szemben, mert azok nem fogadhatták el, hogy Jézus a Messiás, Isten fia, még ha a Messiás-gondolat zsidó alapon nyugszik is. A zsidóság ezt nem fogadhatta el, nem azért, mert nem igaz, hanem azért, mert - ahogy más példák is mutatják - egy új vallást, amely az anyavalláson alapszik, az anyavallás sohasem fogad el.

Jézus történetének számomra két aktuális tanulsága van. Az egyik: saját kora judaizmusának fontossága. Jó volna, ha a korabeli vallásos zsidó forrásokat Jézus előtt és után nemcsak tudósok, de a világ zsidó közössége is forgatná és tanulna belőlük. A keményfejű modern ortodoxia és a nacionalista körök -

akik eleinte anticionisták voltak ugyan, s mára a ló másik oldalára lendültek át – szembeülhetnek a ténnyel, hogy az ő judaizmusuk a középkortól fejlődésnek indult gondolat, s nem az eredeti azonosság folytatása. Még kiélezettebben: a zsidó gondolkodás, a zsidó megközelítés hiánya a jellemző rájuk. Ma a zsidó humanizmus nem eléggé hangsúlyos, és ha van is valahol egy zsidó humanista, leginkább a nem zsidóktól tanulja, és nem saját gyökereiből fejleszti ki azt. A másik meghatározó tanulság: Jézus különleges helyzete a világtörténelemben és tanításának szociális megközelítése: amit én a szeretet forradalmának nevezek.

Ma sincs senkinek érvényes elképzelése az emberi nem normális együttlésére.

Könyvem nemcsak Jézus zsidó mivoltáról szól, de az emberi kérdések alázatos megközelítéséről: a hamis pacifizmus, a brutális-modern vetélkedés és a gyűlölet elutasításáról is. Jézus vallása kora judaizmusának mély krízisében jött létre. Azért ment Jeruzsálembe, ahogy Jeremiás is, hogy az eljövendő kataszt-

rófának elejét vegye. A templom elháríthatatlan lerombolását akarta megakadályozni. A katasztrófa fenyegetése árnyékában fogant válása ma is nagyon aktuális. Ugyanis a kezdetektől senki sem volt hajlandó tanulni üzenetéből. Két dolgot kell újra és újra felfedeznünk: a Jézust szülő kort és maga Jézus zsidóságát, hogy megvédjük a zsidókat az antiszemiták újabb támadásaitól, és hogy megtaláljuk azt a közös legjobbat Jézusban, amit nekünk ajánl: a szeretet forradalmát. Azért, hogy ezt itt a mi világunkban egyszer meg is valósíthassuk. A pápa utazik ide-oda és beleharsogja a világba, hogy beszél egy zsidóval: ez színházi propaganda. Remélem, létezik egy másik mozgalom is a kereszténységben és a teológiában, ahol a katolikusok és protestánsok egyaránt boldogok, hogy megvannak zsidó gyökereik. Amikor a könyvet írtam, fel sem fogtam, milyen aktuális lesz az erőszak és erőszakmentesség ropant konfliktusában - annyi kudarc, hamis isten (szabad verseny, új brutalitáskultusz) talmi tombolása után, hogy nem felejthetjük el a Megfeszített még ma is új hangját.

A MŰLT ÉS JÖVŐ

ez év júliusában megjelenteti

David Flusser:

JÉZUS

(a zsidó hagyományok és források tükrében)

c. könyvét

A kötet megrendelhető a szerkesztőség címén.

